

<https://doi.org/10.70728/a.series.ijt.v08.i08.004>

AXSIKENT TARIXIY-MADANIY MEROSINI TURIZM RESURSIGA AYLANTIRISH: HOLAT, MUAMMOLAR VA ISTIQBOLLAR

Talabjonov Bunyodbek Saidahmad o'g'li

Farg'ona davlat universiteti tayanch doktoranti,

07.00.01 — O'zbekiston tarixi

E-mail: talabjonovb@gmail.com

ORCID: 0009-0001-9460-1434

Annotatsiya. Maqolada Namangan viloyatining To'raqo'rg'on tumanida joylashgan Axsikent arxeologik yodgorligining tarixiy-madaniy qiymati hamda uni turizm resursiga aylantirish jarayoni tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi yozma manbalar, arxeologik tadqiqotlar, normativ-huquqiy hujjatlar va 2025–2026-yillardagi rasmiy axborotlar asosida Axsikentning turistik jozibadorligini belgilovchi omillarni, mavjud infratuzilmani va foydalanishdagi muammolarni aniqlashdan iborat. Tarixiy-qiyosiy, xronologik, manbashunoslik va sifat kontent-tahlili metodlari qo'llanildi. Natijalar yodgorlikning ark, shahriston va raboddan iborat shaharsozlik tuzilishi, mudofaa tizimi, tigel po'lat ishlab chiqarish an'anasi, yerosti suv inshootlari hamda Bobur davri bilan bog'liq tarixiy qatlamlari turistik talqin uchun yuqori salohiyatga ega ekanini ko'rsatdi. 2017-yildan boshlab muhofaza va boshqaruvning institutsional asosi yaratilgan, keyingi bosqichda muzey, rekreatsiya, ekoturizm va hunarmandchilik infratuzilmasini rivojlantirish ishlari kuchaygan. Shu bilan birga, tashrifchilar statistikasi, yodgorlik sig'imi, konservatsiya yuklamasi va mahalliy iqtisodiy samarani muntazam baholash tizimi ochiq manbalarda yetarli darajada aks etmagan. Maqolada muhofaza, ilmiy talqin va turistik foydalanish o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashga qaratilgan takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Axsikent, Aкси, arxeologik meros, tarixiy-madaniy turizm, ochiq osmon ostidagi muzey, turizm infratuzilmasi, konservatsiya, Namangan viloyati.

Аннотация. В статье анализируются историко-культурная ценность археологического памятника Ахсикент, расположенного в Туракурганском районе Наманганской области, и процесс его превращения в туристский ресурс. Цель исследования — на основе письменных источников, археологических публикаций, нормативно-правовых документов и официальных материалов 2025–2026 годов определить факторы туристской привлекательности Ахсикента, состояние инфраструктуры и основные проблемы использования памятника. Применены историко-сравнительный, хронологический, источниковедческий методы и

качественный контент-анализ. Результаты показывают высокий потенциал градостроительной структуры, оборонительной системы, традиции тигельной металлургии, подземных водных сооружений и исторических сюжетов, связанных с эпохой Бабура. С 2017 года сформирована институциональная основа охраны и управления объектом, а на последующем этапе активизировано развитие музейной, рекреационной, экологической и ремесленной инфраструктуры. Вместе с тем в открытых источниках недостаточно представлены систематические данные о посещаемости, допустимой нагрузке на памятник, состоянии консервации и локальном экономическом эффекте. Предложены меры по обеспечению баланса между охраной наследия, научной интерпретацией и туристским использованием.

Ключевые слова: Ахсикент, Ахси, археологическое наследие, историко-культурный туризм, музей под открытым небом, туристская инфраструктура, консервация, Наманганская область.

Abstract. The article examines the historical and cultural value of the Axsikent archaeological site in Turakurgan District of Namangan Region and the process of transforming it into a tourism resource. The study aims to identify the determinants of Axsikent's tourism appeal, the current state of its visitor infrastructure, and the main constraints on sustainable use by analysing written sources, archaeological studies, legal documents, and official materials published in 2025–2026. Historical-comparative, chronological, source-critical, and qualitative content-analysis methods were applied. The findings indicate that the site's citadel–shahristan–rabad structure, fortifications, crucible-steel production tradition, underground water facilities, and historical narratives associated with the Babur era provide substantial interpretive value for cultural tourism. Since 2017, an institutional framework for protection and management has been established, followed by intensified development of museum, recreational, ecological, and craft-related infrastructure. However, publicly available sources provide insufficient systematic data on visitor flows, carrying capacity, conservation pressure, and local economic impact. The article proposes measures to balance heritage protection, evidence-based interpretation, and tourism use.

Keywords: Axsikent, Axsi, archaeological heritage, cultural tourism, open-air museum, tourism infrastructure, conservation, Namangan Region.

KIRISH. Tarixiy-madaniy meros obyektlari hududning tarixiy xotirasini saqlash bilan birga, madaniy turizm mahsulotini shakllantiruvchi muhim resurs hisoblanadi. Biroq arxeologik yodgorlikni turistik maskanga aylantirish oddiy obodonlashtirish yoki tashrif yo'lini yaratish bilangina cheklanmaydi. Bu jarayon yodgorlikning ilmiy qiymatini ochib berish, moddiy qatlamlarning asliyatini saqlash, tashrifchilar oqimini boshqarish va mahalliy aholining iqtisodiy manfaatdorligini ta'minlashni bir tizimda ko'rishni talab etadi.

Namangan viloyati Farg'ona vodiysining shimoliy qismida, Sirdaryoning o'ng sohili hamda Chatqol va Farg'ona tog' tizmalari etaklarida joylashgan [1, B. 1]. Hududning suv resurslari, unumdor vohalari va qadimgi savdo yo'llari bilan bog'langan geografik o'rni o'troq dehqonchilik, hunarmandchilik va shahar madaniyatining shakllanishiga sharoit

yaratgan. Farg‘ona vodiysi orqali o‘tgan Ipak yo‘li tarmoqlari Xitoy, Sharqiy Turkiston, Movarounnahr va Yaqin Sharq o‘rtasidagi iqtisodiy hamda madaniy almashinuvni kuchaytirgan [2, B. 94–95; 3, B. 58]. Shu tarixiy-geografik muhitda Axsikent, Koson, Pop, Munchoqtepa va boshqa markazlar vujudga kelgan.

Viloyatdagi yodgorliklar orasida Axsikent tarixiy qatlamlarining ko‘pligi, shaharsozlik tuzilishining nisbatan aniq kuzatilishi, ishlab chiqarish va muhandislik izlarining mavjudligi bilan alohida ajralib turadi. Yodgorlik bo‘yicha arxeologik va tarixiy tadqiqotlar olib borilgan bo‘lsa-da, mavjud adabiyotlarning katta qismi uning siyosiy tarixi, topografiyasi va moddiy topilmalarini tavsiflashga yo‘naltirilgan. Axsikentning tarixiy qiymati, turistik talqin imkoniyatlari, joriy infratuzilmasi va muhofaza talablarini birgalikda baholovchi tadqiqotlar esa nisbatan kam.

Mazkur tadqiqotning maqsadi Axsikentning tarixiy-madaniy resurslarini tizimlashtirish, yodgorlikni turizm maskaniga aylantirish bo‘yicha 2017-yildan keyingi institutsional va infratuzilmaviy o‘zgarishlarni aniqlash hamda barqaror

foydalanish uchun ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot savoli quyidagicha qo‘yildi: Axsikentning mavjud tarixiy-madaniy resurslari qay darajada turistik mahsulotga aylantirilgan va ushbu jarayonning ilmiy, konservatsion hamda tashkiliy cheklovlari nimalardan iborat?

ADABIYOTLAR TAHLILI

Axsikentni o‘rganishga oid adabiyotlarni shartli ravishda to‘rt guruhga ajratish mumkin. Birinchi guruhga Farg‘ona vodiysining tarixiy geografiyasi, irrigatsiya tizimlari va savdo yo‘llariga bag‘ishlangan tadqiqotlar kiradi. Z. Saidboboyev va A. Anorboyevning ishlari vodiyni tarixiy-geografik o‘rni hamda Ipak yo‘li tizimidagi ahamiyatini yoritadi [2; 3]. Sh. Mamatov va B. Matboboyev tadqiqotlarida suv manbalari, aholi manzillari va arxeologik obyektlarning vohaviy joylashuvi o‘rtasidagi bog‘liqlik tahlil qilingan [5, B. 9–10; 7, B. 56–58].

Ikkinchi guruhni Axsikentning arxeologiyasi va shahar tarixiga bag‘ishlangan asarlar tashkil etadi. A. Anorboyev, U. Islomov va B. Matboboyev qadimgi Farg‘onadagi siyosiy markazlar, mudofaa tizimlari va shahar madaniyatini umumlashtirgan [9]. O. Abdullayev hamda I. Yusupov va E. Mirzaliyev asarlarida yodgorlikning topografiyasi, minoralari, turar joylari, hunarmandchilik mahallalari va suv inshootlariga oid ma’lumotlar uchraydi [8, B. 36–39; 10, B. 13]. Bu manbalar Axsikentning moddiy xususiyatlarini tiklash uchun muhim, biroq ularning ayrim xulosalari keyingi qazishmalar va yangi ilmiy nashrlar bilan qayta solishtirilishi lozim.

Uchinchi guruhga yozma tarixiy manbalar kiradi. Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma” asaridagi Axsi tasviri XV–XVI asrlar siyosiy geografiyasi va mudofaa landshaftini tushunishda muhimdir [11, B. 14]. Bunda qadimgi va o‘rta asr Axsikenti bilan Bobur davridagi Axsi tarixiy-topografik jihatdan aynanlashtirib yuborilmasligi kerak. Ushbu maqolada “Axsikent” atamasi qadimgi va o‘rta asr arxeologik yodgorligiga, “Axsi” esa Bobur davri bilan bog‘liq keyingi siyosiy markazga nisbatan qo‘llanadi.

To‘rtinchi guruh — normativ-huquqiy hujjatlar, joriy arxiv va rasmiy turizm axborotlaridir. Namangan viloyati Madaniy meros boshqarmasining joriy ro‘yxatlari obyektning huquqiy va hududiy maqomini aniqlashga yordam beradi [4]. Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 16-oktabrdagi 831-son qarori Axsikentni muhofaza qilish, tadqiq etish va boshqarishning institutsional asosini yaratgan [12]. 2019-yil 21-sentabrdagi 792-son qaror esa yodgorlikni turistik marshrutga kiritish, ochiq osmon ostidagi muzey konsepsiyasini ishlab chiqish va tashrif infratuzilmasini rivojlantirish vazifalarini belgilagan [13]. 2025–2026-yillardagi rasmiy axborotlar mazkur vazifalarning amaliy bosqichlarini kuzatish imkonini beradi [15–17].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot manba bazasini tarixiy-geografik va arxeologik adabiyotlar, “Boburnoma”dagi ma’lumotlar, Namangan viloyati Madaniy meros boshqarmasining 2026-yilgi joriy arxiv ro‘yxati, 2017 va 2019-yillardagi normativ-huquqiy hujjatlar hamda 2025–2026-yillarda e’lon qilingan rasmiy turizm va hokimlik axborotlari tashkil etdi. Manbalarni tanlashda ularning tadqiqot obyektiga bevosita aloqadorligi, rasmiyligi, dalillarning tekshirilish imkoniyati va vaqt jihatidan dolzarbligi mezonlari hisobga olindi.

Tarixiy-xronologik metod Axsikentning qadimgi davrdan o‘rta asrlargacha bo‘lgan rivojlanish bosqichlarini va 2017-yildan keyingi boshqaruv o‘zgarishlarini ketma-ketlikda ko‘rsatish uchun qo‘llanildi. Tarixiy-qiyyosiy va manbashunoslik tahlili orqali turli mualliflarda uchraydigan Axsikent, Axsi va Dovon markazlari haqidagi qarashlar o‘zaro solishtirildi. Sifat kontent-tahlili normativ hujjatlar va rasmiy axborotlardagi “muhofaza”, “tadqiqot”, “muzeylashtirish”, “infratuzilma”, “targ‘ibot” va “mahalliy iqtisodiy ishtirok” yo‘nalishlarini aniqlashga xizmat qildi.

Axsikentning turistik resurs sifatidagi imkoniyatlari besh mezon bo‘yicha sifat jihatidan baholandi: tarixiy qiymat, moddiy va mazmuniy noyoblik, turistik talqin imkoniyati, tashrif infratuzilmasi hamda institutsional qo‘llab-quvvatlash. Tadqiqot tashrifchilar o‘rtasida so‘rovnoma yoki chipta statistikasi tahliliga asoslanmagan. Shu sababli turistlar qoniqishi, real iqtisodiy daromad va yodgorlikning aniq tashrif sig‘imi bo‘yicha qat’iy miqdoriy xulosa berilmaydi; bu holat tadqiqotning asosiy cheklovi sifatida qabul qilindi.

NATIJALAR

Axsikentning tarixiy-madaniy qiymatini shakllantirgan omillar

Rasmiy va ilmiy manbalarda Axsikentning dastlabki shakllanish davri miloddan avvalgi III–II asrlar oralig‘ida ko‘rsatiladi. Sanalardagi tafovutni hisobga olib, yodgorlikni miloddan avvalgi II–I asrlarda rivojlangan Qadimgi Farg‘onaning yirik shahar markazlaridan biri sifatida talqin qilish ilmiy jihatdan ehtiyotkorroqdir [9, B. 9; 14]. Uni Dovon davlatining yagona poytaxti sifatida qat’iy belgilash esa qadimgi poytaxtlarning lokalizatsiyasi haqidagi tarixshunoslik bahslari sabab qo‘shimcha dalillashni talab qiladi.

Axsikentning Ipak yo‘li tarmoqlariga yaqin joylashuvi savdo, hunarmandchilik va shahar madaniyatining rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatgan. IX–XII asrlarda shahar Farg‘ona vodiysining yirik siyosiy va iqtisodiy markazlaridan biri bo‘lib, ark, shahriston va raboddan

iborat murakkab tuzilishga ega bo‘lgan. Qazishmalarda turar joylar, xo‘jalik xonalari, quduqlar, omborlar va hunarmandchilik izlarining aniqlanishi shaharning faqat ma‘muriy markaz emas, balki ishlab chiqarish va savdo hududi bo‘lganini ko‘rsatadi [8, B. 36–39; 10, B. 13].

Mudofaa tizimi yodgorlikning eng ko‘zga ko‘rinadigan moddiy qatlamlaridan biridir. Shahristonning uch tomoni devor va minoralar bilan himoyalangan, janubda esa Sirdaryo qirg‘og‘ining tabiiy relyefi mudofaa vazifasini bajargan. Sharqiy, shimoliy va g‘arbiy qismlarda qayd etilgan minora qoldiqlari fortifikatsiya tizimini ekskursiya davomida ilmiy asosda tushuntirish imkonini beradi [8, B. 39]. Biroq Dovon–Xan urushlaridan keyin “poytaxt devori 20 metrga qalinlashtirilgani” haqidagi ma‘lumotni aynan Axsikentga bog‘lash uchun dalillar yetarli emas; shu bois u mazkur tahlilda qat‘iy fakt sifatida qo‘llanmadi.

Axsikentdagi ishlab chiqarish izlari orasida yuqori haroratga chidamli tigellar yordamida po‘lat olish an‘anasi alohida ahamiyatga ega. Ommabop adabiyotlarda bu holat ko‘pincha “Damashq qilichlari” bilan bog‘lanadi, biroq ilmiy talqinda “tigel po‘lat ishlab chiqarish markazi” iborasini qo‘llash aniqroqdir [14]. Mazkur texnologik qatlam metallurgiya tarixi, tajribaviy arxeologiya va hunarmandchilik turizmini birlashtiruvchi mavzuga aylantirilishi mumkin.

Yodgorlikning yana bir noyob xususiyati — yerosti suv ta‘minoti va oqova tizimlaridir. Pishiq g‘isht va sopol quvurlardan tashkil topgan suv inshootlari, tindirgichlar hamda texnik xonalar o‘rta asr shahar muhandisligi va sanitariya madaniyatini namoyish etadi [10, B. 13]. Ushbu obyektlar oddiy tomosha elementi emas, balki Axsikentning ilmiy brendini belgilovchi asosiy mazmuniy resurslardan biridir.

XIII asr boshidagi mo‘g‘ullar istilosi qadimgi va o‘rta asr shahrining tanazzulini tezlashtirgan. Keyingi davr manbalarida Sirdaryo bo‘yidagi Axxi yana siyosiy markaz sifatida namoyon bo‘ladi. “Boburnoma”da Umarshayx Mirzo Axxi shahrini poytaxt qilgani, qal’a baland jar ustida joylashgani va tabiiy jarliklar mudofaa tizimini kuchaytirgani qayd etiladi. Boburning “Farg‘onada muncha berk qo‘rg‘on yo‘qtur” degan bahosi Axxi mudofaa landshaftining tarixiy obrazini ifodalaydi [11, B. 14]. Turistik talqinda bu qatlam qadimgi Axsikentdan alohida izohlanishi, keyin esa hududning davomiy tarixiy xotirasi sifatida bog‘lanishi kerak.

Tarixiy resurslarning turistik talqin imkoniyatlari

Tahlil natijasida Axsikentning turistik jozibadorligi bitta yodgorlik yoki alohida topilmaga emas, bir-birini to‘ldiruvchi tarixiy qatlamlar majmuasiga tayanganligi aniqlandi. Shaharsozlik, mudofaa, suv muhandisligi, metallurgiya va Bobur davri haqidagi narrativlar o‘zaro bog‘langanda yodgorlikda 60–90 daqiqalik oddiy ekskursiyadan tashqari, tematik ta‘lim dasturlari va tajribaviy mashg‘ulotlarni shakllantirish mumkin.

1-jadval. Axsikent tarixiy-madaniy resurslarining turistik talqin imkoniyatlari

Tarixiy-madaniy element	Ilmiy qiymati	Turistik talqin va foydalanish imkoniyati
-------------------------	---------------	---

Ark, shahriston va rabod	O‘rta asr shahar topografiyasi va funksional zonalashuvini ko‘rsatadi.	Belgilanadigan piyoda marshruti, maket va raqamli rekonstruksiya orqali shahar tuzilishini tushuntirish.
Mudofaa devorlari va minoralar	Fortifikatsiya, tabiiy relyef va shahar xavfsizligi o‘rtasidagi bog‘liqlikni ochib beradi.	Kuzatuv nuqtalari, tarixiy xarita va mudofaa ssenariysi asosidagi tematik ekskursiya.
Tigel po‘lat ishlab chiqarish	Axsikentdagi rivojlangan metallurgiya va hunarmandchilik an‘analarini tasdiqlaydi.	Xavfsiz tajribaviy namoyish, metallurgiya ko‘rgazmasi va mahalliy hunarmandlar mahorat darsi.
Yerosti suv inshootlari	O‘rta asr muhandisligi, suv ta‘minoti va sanitariya madaniyatini yoritadi.	Kesma-maket, 3D animatsiya va himoyalangan ko‘rish platformasi orqali namoyish etish.
Bobur davridagi Axxi	XV–XVI asrlar siyosiy geografiyasi va temuriylar tarixiga oid yozma manba qatlamini yaratadi.	Axsikent–Yangi Axxi–Ibrat majmuasini bog‘lovchi tematik tarixiy marshrut.
Sirdaryo bo‘yi landshafti	Shahar joylashuvi, mudofaa va xo‘jalik hayotining tabiiy asosini ko‘rsatadi.	Ekoturizm, sog‘lomlashtirish yo‘lagi va manzara kuzatuvini meros talqini bilan uyg‘unlashtirish.

Manba: muallif tomonidan tarixiy, arxeologik va rasmiy materiallar asosida tuzildi.

Institutsional o‘zgarish va turizm infratuzilmasining shakllanishi

Axsikentni turizm resursiga aylantirishdagi burilish 2017-yil 16-oktabrdagi 831-son qaror bilan bog‘liq. Qarorda To‘raqo‘rg‘on tumanida Axsikent arxeologiya merosi obyektni muhofaza qilish va tadqiq etish yodgorlik majmuasini barpo etish, uni saqlash va ilmiy o‘rganish uchun maxsus direksiya tashkil qilish belgilandi [12]. Mazkur hujjat yodgorlikka nisbatan epizodik obodonlashtirishdan doimiy boshqaruv modeliga o‘tishning huquqiy asosini yaratdi.

2019-yil 21-sentabrdagi 792-son qaror bilan ushbu yondashuv turizm va muzeylashtirish vazifalari bilan kengaytirildi. Hujjatda Axsikentni turistik marshrutga kiritish, ochiq osmon ostidagi muzey konsepsiyasini ishlab chiqish, avtoturargoh, savdo va xizmat shoxobchalari, piyodalar yo‘li, xavfsizlik choralari, tomosha nuqtalari va dam olish maskanlarini tashkil etish ko‘zda tutilgan [13]. Demak, 2017-yilgi bosqichning markazida muhofaza va boshqaruv turgan bo‘lsa, 2019-yildan yodgorlikni tashrif uchun moslashtirish va turistik mahsulotga integratsiya qilish kuchaygan.

Rasmiy turizm portalida Axsikent Namangan viloyatining uch kunlik arxeologik va ziyorat turizmi dasturiga kiritilgan. Dasturda Axsikentga tashrif To‘raqo‘rg‘ondagi Is‘hoqxon Ibrat majmuasi bilan bir yo‘nalishda rejalashtirilgan [17]. Bu holat yodgorlikning mustaqil obyekt sifatidagi jozibadorligini hududiy marshrut bilan bog‘lash imkonini beradi. Shu bilan birga, dasturda Axsikent uchun

ajratilgan vaqtning qisqaligi tashrif mazmunini chuqurlashtirish, tematik ekskursiyalar va interaktiv xizmatlarni ko‘paytirish zarurligini ko‘rsatadi.

2025-yilgi rasmiy axborotlarda Sirdaryo bo‘yida ekoturistik va gastronomik infratuzilma, sog‘lomlashtirish yo‘lagi hamda Axsikent bilan Yangi Aysi majmuasini bog‘lovchi yo‘l loyihalari qayd etilgan. Yangi Aysi hududida osori-atiqalar muzeyi va Nodir qo‘lyozmalar markazi faoliyat ko‘rsatayotgani, hunarmandlar markazi hamda kutubxona barpo etilishi rejalashtirilgani ma‘lum qilingan [15]. 2026-yil yanvaridagi axborot esa eksponatlar muzeyi, X–XII asrlarga oid yerosti suv inshootini himoyalash, uch kilometrlik salomatlik yo‘lagi va oilaviy hordiq chiqarish majmuasi bo‘yicha ishlar davom etayotganini ko‘rsatadi [16].

Mazkur dalillar Axsikentda turizm infratuzilmasi uch yo‘nalishda shakllanayotganini ko‘rsatdi: birinchisi — yodgorlikni konservatsiya qilish va arxeologik qatlamlarni himoyalash; ikkinchisi — muzey va axborot vositalari orqali tarixiy mazmunni namoyish etish; uchinchisi — Sirdaryo bo‘yi rekreatsiyasi, hunarmandchilik va gastronomiya orqali tashrif vaqtini uzaytirish. Biroq ushbu yo‘nalishlarning yagona tashrif boshqaruvi rejasi, yodgorlik sig‘imi va konservatsiya monitoringi bilan qanday bog‘langani ochiq manbalarda to‘liq yoritilmagan.

Mavjud muammolar va rivojlantirish istiqbollari

Birinchi muammo — ilmiy talqin va ommabop narrativ o‘rtasidagi tafovutdir. Turistik axborotlarda Axsikent ba‘zan Dovon davlatining aniq poytaxti, Bobur davridagi Aysi esa qadimgi shahar bilan uzluksiz aynan bir obyekt sifatida ko‘rsatiladi. Bunday soddalashtirish tashrifchi uchun qulay bo‘lsa-da, tarixiy-topografik murakkablikni yo‘qotadi. Ekspozitsiya va gid matnlarida ilmiy bahslar qisqa, tushunarli va neytral shaklda berilishi zarur.

Ikkinchi muammo — konservatsiya va yangi qurilishlar o‘rtasidagi muvozanatdir. Ochiq osmon ostidagi arxeologik obyektlar yog‘in, shamol, harorat o‘zgarishi va tashrifchilar bosimiga sezgir. Shu sababli tomosha maydonchalari, yo‘laklar, rekreatsiya va savdo obyektlari yodgorlikning qo‘riqlanadigan hududi, arxeologik qatlamlari va tarixiy landshaftiga zarar yetkazmaydigan tarzda joylashtirilishi kerak. Har bir yangi infratuzilma loyihasi arxeologik nazorat va vizual ta’sir baholashidan o‘tishi maqsadga muvofiq.

Uchinchi muammo — o‘lchanadigan turizm ko‘rsatkichlarining yetishmasligi. Ochiq manbalarda Axsikentga kelgan mahalliy va xorijiy tashrifchilar soni, mavsumiy taqsimot, o‘rtacha tashrif davomiyligi, chipta va xizmatlardan tushgan daromad, turistlar qoniqishi hamda mahalliy aholi bandligiga ta’sir bo‘yicha muntazam ma’lumotlar e’lon qilinmaydi. Bunday ko‘rsatkichlarsiz amalga oshirilgan loyihalarining real samaradorligini baholash qiyin.

To‘rtinchi muammo — yodgorlik mazmunining ko‘rinarli bo‘lmasligidir. Arxeologik qoldiq mutaxassis uchun katta axborot manbai bo‘lsa-da, oddiy tashrifchi uchun devor qoldiqlari va qazishma kesmalarining vazifasi har doim ham tushunarli emas. Shu bois ko‘p tilli stendlar, davrlar xaritasi, ark–shahriston–rabod maketi, suv tizimining kesma modeli,

metallurgiya jarayonining animatsiyasi va QR-kodli audioyo‘riqnomalar zarur.

Beshinchi yo‘nalish mahalliy aholi ishtirokini kuchaytirish bilan bog‘liq. Hunarmandchilik qishlog‘i, oilaviy mehmon uylari, mahalliy taomlar, gidlik va transport xizmatlari turizmdan olinadigan daromadning hududda qolishiga yordam beradi. Biroq savdo va rekreatsiya yodgorlikning ilmiy mazmunini siqib chiqarmasligi kerak. Mahalliy xizmatlar Axsikent tarixi bilan bog‘langan sifat standartlari va yagona dizayn-kod asosida tashkil etilsa, iqtisodiy manfaat va meros muhofazasi bir-birini qo‘llab-quvvatlaydi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari Axsikentning turistik salohiyati asosan uning “qadimiyligi” bilan emas, balki turli tarixiy mavzularni bitta makonda bog‘lash imkoniyati bilan belgilanishini ko‘rsatdi. Mudofaa devorlari shahar xavfsizligini, yerosti suv tizimi muhandislik bilimini, tigel po‘lat izlari ishlab chiqarish texnologiyasini, Bobur davridagi Axsi esa siyosiy tarix va yozma manba qatlamini ifodalaydi. Demak, samarali turistik mahsulot yodgorlikning tashqi ko‘rinishidan ko‘ra, shu elementlar o‘rtasidagi ilmiy asoslangan hikoyani yaratishga bog‘liq.

Mavjud adabiyotlarda Axsikent ko‘proq yirik siyosiy, savdo va hunarmandchilik markazi sifatida tavsiflangan [8–10]. Normativ hujjatlar va so‘nggi rasmiy axborotlar esa yodgorlikning muhofaza obyektidan muzey, marshrut va rekreatsiya tizimiga o‘tayotganini ko‘rsatadi [12–17]. Mazkur maqolaning yangiligi shu ikki yo‘nalishni — tarixiy qiymat va zamonaviy turistik foydalanishni — yagona tahliliy doirada birlashtirishidadir.

Shu bilan birga, infratuzilmaning ko‘payishi o‘z-o‘zidan barqaror turizmni ta‘minlamaydi. Yodgorlikni muzeylashtirishda uchta tamoyil muhim: birinchidan, rekonstruksiya bilan asl arxeologik qoldiq o‘rtasidagi farq tashrifchiga aniq ko‘rsatilishi; ikkinchidan, ochiq qatlamlar konservatsiyasi tashriflar sonidan ustun qo‘yilishi; uchinchidan, turizm daromadining bir qismi ilmiy tadqiqot va saqlash ishlariga yo‘naltirilishi lozim. Aks holda, yodgorlik rekreatsiya hududiga aylanishi, uning ilmiy va tarixiy mazmuni esa ikkinchi darajaga tushib qolishi mumkin.

Axsikent uchun maqbul model “arxeologik park + ilmiy muzey + hududiy marshrut + mahalliy xizmatlar” tizimidir. Arxeologik park asl qoldiqlarni saqlaydi; muzey topilmalar va murakkab tarixiy jarayonlarni tushuntiradi; hududiy marshrut Axsikentni Yangi Axsi, Ibrat majmuasi va Namanganning boshqa obyektlari bilan bog‘laydi; mahalliy xizmatlar esa turizmning iqtisodiy samarasini aholi bilan taqsimlaydi. Ushbu modelning ishlashi uchun direksiya, arxeologlar, turizm tashkilotlari, mahalliy hokimlik va tadbirkorlar o‘rtasida muntazam ma‘lumot almashinuvi zarur.

XULOSA

Tadqiqot natijasida Axsikent Farg‘ona vodiysining ko‘p qatlamli tarixiy-madaniy merosini ifodalovchi, arxeologiya, shaharsozlik, muhandislik va hunarmandchilik tarixini birlashtirgan yirik resurs ekanligi aniqlandi. Yodgorlikning turistik jozibadorligi ark, shahriston va rabod tuzilishi, mudofaa inshootlari, tigel po‘lat ishlab chiqarish izlari, yerosti suv tizimi va Bobur davridagi Axsi bilan bog‘liq tarixiy xotira orqali shakllanadi.

2017-yil 16-oktabrdagi 831-son qaror Axsikentni muhofaza qilish va boshqarishning

institutsional asosini yaratgan. 2019-yil 21-sentabrda 792-son qaror bilan yodgorlikni turistik marshrutga kiritish, ochiq osmon ostidagi muzeyga aylantirish va tashrif infratuzilmasini rivojlantirish vazifalari belgilangan. 2025–2026-yillardagi loyihalar muzeylashtirish, rekreatsiya, ekoturizm, hunarmandchilik va mahalliy xizmatlar yo‘nalishlarida amaliy o‘zgarishlar kechayotganini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, ochiq manbalar tahlili tashrifchilar soni, yodgorlikning qabul qilish sig‘imi, konservatsiya holati, turizm daromadi va mahalliy bandlikka ta‘sirni o‘lchovchi yagona monitoring tizimi yetarli darajada shakllanmaganini ko‘rsatdi. Kelgusida yillik tashrif statistikasi, turistlar qoniqishi, obyektlarning saqlanish holati va mahalliy iqtisodiy samara bo‘yicha ochiq indikatorlar joriy etilishi kerak.

Axsikent va Bobur davridagi Axi tushunchalarini ilmiy jihatdan farqlagan holda, ularni yagona hududiy tarixiy yo‘nalishda talqin qilish maqsadga muvofiq. Turistik stendlar va gid matnlarida bahsli tarixiy masalalar qat‘iy hukm shaklida emas, dalillar va qarashlar asosida yoritilishi zarur.

Amaliy jihatdan ark–shahriston–rabod piyoda marshrutini belgilash, yerosti suv tizimining 3D modeli va himoyalangan ko‘rish nuqtasini yaratish, tigel metallurgiyasi bo‘yicha ilmiy ko‘rgazma tashkil etish, o‘zbek, rus va ingliz tillaridagi audioyo‘riqnomalarni joriy qilish hamda Axsikent–Yangi Axi–Ibrat majmuasini bir turistik mahsulotga birlashtirish tavsiya etiladi.

Eng muhim shart — turizm infratuzilmasi yodgorlik muhofazasiga xizmat qilishi kerak. Yangi qurilishlar arxeologik nazorat va tarixiy landshaftga ta‘sir bahosi asosida amalga oshirilsa, tashriflardan olinadigan daromadning bir qismi konservatsiya va ilmiy tadqiqotlarga yo‘naltirilsa, Axsikent tarixiy-madaniy turizmning barqaror va ilmiy asoslangan markaziga aylanishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. “Kartografiya” ilmiy-ishlab chiqarish davlat korxonasi. Namangan viloyati: siyosiy-ma‘muriy ma‘lumotnoma karta. Masshtab 1:200 000. — Toshkent: Yergeodezkadastr davlat qo‘mitasi, 2006.

2. Saidboboyev Z. Tarixiy geografiya. — Toshkent: Noshir, 2010. — B. 94–95.

3. Анарбаев А. Древняя Фергана и Великий Шелковый путь // Человеческий капитал. — 2019.

— № 2 (122). — С. 58.

4. Namangan viloyati Madaniy meros boshqarmasi. Namangan viloyati moddiy madaniy meros obyektlari ro‘yxati. Joriy arxiv ma‘lumotlari. — Namangan, 2026.

5. Mamatov Sh. Historical-Topographic Analysis of Population Distribution and Irrigation Systems in the Middle Syr Darya Basin // Journal of Social Sciences and Humanities Research Fundamentals.

— 2026. — Vol. 6, Issue 1. — P. 9–10.

6. Damiani I. Kyrgyzstan–Tajikistan–Uzbekistan: Ferghana Valley // Brunet-Jailly E. (ed.). Encyclopaedia of Border Conflicts. — Los Angeles: ABC-CLIO, 2015. — P. 323.

7. Matboboyev B. Arxeologiya yodgorliklarining oqar suv manbalari bo‘yicha voha bo‘lib joylashishi va ularning klassifikatsiyasi (Farg‘ona vodiysi misolida, V–VIII asrlar) // O‘zbekiston arxeologiyasi. — 2023. — № 1 (28). — B. 56–58.

8. Abdullayev O. Namangan viloyati (tabiati, aholisi, xo‘jaligi). — Namangan: Namangan viloyati nashriyot bo‘limi, 1995. — B. 36–39.

9. Анорбоев А., Исломов У., Матбобоев Б. Ўзбекистон тарихида қадимги Фарғона. — Тошкент: Фан, 2001. — Б. 9.

10. Юсупов И. Ю., Мирзалиев Э. Ю. Наманган вилояти меъморий обидалари сирлари. — Наманган: “Наманган” нашриёти, 2008. — Б. 13.

11. Bobur, Zahiriddin Muhammad. Boburnoma. — Toshkent: O‘zbekiston, 2008. — B. 14.

12. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 16-oktabrdagi 831-son “Namangan viloyatining To‘raqo‘rg‘on tumanida ‘Axsikent’ arxeologiya merosi obyektni muhofaza qilish va tadqiq etish yodgorlik majmuasini tashkil etish to‘g‘risida”gi qarori. URL:

<https://lex.uz/docs/-3382160> (murojaat sanasi: 21.08.2026).

13. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 21-sentabrdagi 792-son “Arxeologik tadqiqotlarni tubdan takomillashtirish to‘g‘risida”gi qarori. URL: <https://lex.uz/acts/-4524476> (murojaat sanasi: 21.08.2026).

14. O‘zbekiston Milliy turizm axborot markazi. Qadimiy Axsikent shahri. URL: <https://uzbekistan.travel/uz/o/qadimiy-axsikent-shahri/> (murojaat sanasi: 21.08.2026).

15. Namangan viloyati hokimligi. Ispaniyalik arxitektorlar Axsikent arxeologiya parkiga tashrif buyurishdi. 14.04.2025. URL: <https://gov.uz/oz/namangan/news/view/45632> (murojaat sanasi: 21.08.2026).

16. To‘raqo‘rg‘on tumani hokimligi. Axsikent arxeologik parki hamda unga yondosh hududlarda amalga oshirilayotgan ishlar. 22.01.2026. URL: <https://gov.uz/oz/turakurgan/news/view/123156> (murojaat sanasi: 21.08.2026).

17. O‘zbekiston Milliy turizm axborot markazi. Namangan: 3 kunlik sayohat dasturi. URL: <https://uzbekistan.travel/uz/o/namangan-3-kunlik-sayohat-dasturi/> (murojaat sanasi: 21.08.2026).